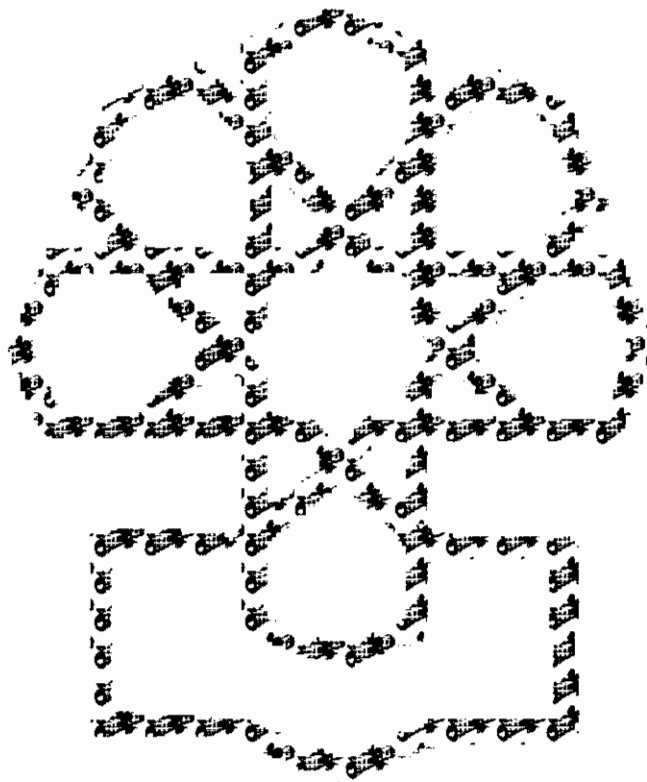

آشنایی با مجلس شورای اسلامی

معاونت پژوهشی

مهر ۱۳۷۵

کار: دفتر بررسی های سیاسی و اجتماعی

این گزارش بنابه درخواست حجت السلام و المسلمین جناب آقای احمدی،
مدیر کل امور مجلس وزارت امور خارجه تهیه شده است.

مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی

کتابخانه و واحد اسناد و اطلاع رسانی

شماره: ۳۸۸۳

تاریخ: ۱۳۷۵ / ۸ / ۶

کد گزارش: ۲۱۰۱۷۳۲

آشنایی با مجلس شورای اسلامی

کد گزارش: ۲۱۰۱۷۳۲

۲	مقدمه
۲	فصل اول - انتخابات
۳	۱-۱- دوره نمایندگی و زمان برگزاری انتخابات
۳	۱-۲- شرایط انتخاب کنندگان و انتخاب شوندهگان
۴	۱-۳- شرایط داوطلبی و ثبت نام
۵	۱-۴- تبلیغات
۶	فصل دوم - ساختار مجلس شورای اسلامی
۶	۲-۱- تشکیل و افتتاح مجلس شورای اسلامی
۶	۲-۲- تعداد نمایندگان
۶	۲-۳- اداره مجلس
۷	۲-۴- کمیسیون‌ها
۹	فصل سوم - وظایف و اختیارات
۱۰	فصل چهارم - نحوه قانونگذاری
۱۰	۴-۱- اقسام طرح‌ها و لوایح
۱۱	۴-۲- نظارت شورای نگهبان بر مصوبات مجلس و تأیید آن
۱۱	۴-۳- امضای مصوبات توسط رئیس جمهور، انتشار و اجرای آن
۱۲	ضمیمه
۱۲	فهرست منابع

قوة مقننه جمهوری اسلامی ایران، نهادی است که بر آرای عمومی استوار است^۱ و بر طبق ضوابط اساسی بدون، سهم قابل توجهی از حاکمیت را در نظام سیاسی کشور اعمال می‌کند؛ چه این قوة مظهر اراده عام ملت و تجلی حق طبیعی انسان مبنی بر حاکمیت بر سرنوشت خویش است.^۲

نهاد قانونگذاری در جمهوری اسلامی ایران، مبتنی بر نظام تک مجلسی است؛ انتخاب نظام تک مجلسی بر اساس این اصل است که در کشور ما، همه ملت، صرف نظر از هر گونه تمایز طبقاتی و قبیله‌ای و نژادی، در برابر قانون اساسی یکسان و برابرند.^۳ بنابراین قبول قوة مقننه تک مجلسی را باید نتیجه منطقی اصل تساوی حقوق اجتماعی - سیاسی مردم بدانیم.

به رغم مراتب مذکور، قوة مقننه کشور ما، چندان هم بسیط و ساده نیست، زیرا بنا بر ملاحظات شرعی، سیاسی و اساسی، این نهاد مرکب از دور کن کاملاً متمایز، یعنی مجلس شورای اسلامی^۴ و شورای نگهبان^۵ است که به موازات هم فعالیت می‌کنند و بدون موجودیت و اشتراک مساعی آنها اعمال قوة مقننه میسر نیست.

بنابراین قوة مقننه کشور ما، نظامی تک مجلسی است، اما دو رکن دارد که هر یک از ارکان عهده‌دار وظایف خاص خود هستند. مؤید این مطلب اصل نود و سوم قانون اساسی است که مقرر می‌دارد: «مجلس شورای اسلامی، بدون وجود شورای نگهبان، اعتبار قانونی ندارد؛ مگر در مورد تصویب اعتبارنامه نمایندگان و انتخاب شش نفر حقوقدان شورای نگهبان».

فصل ششم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (اصول شصت و دوم تا نود و نهم) به قوة مقننه اختصاص داده شده است. مبحث اول این فصل (اصول شصت و دوم تا هفتادم) به چگونگی و کیفیت برگزاری انتخابات، تشکیلات مجلس و نمایندگان آن می‌پردازد که به همراه چند اصل دیگر به تفکیک بررسی می‌شود:

فصل اول - انتخابات

فصل ششم قانون اساسی با این تأکید آغاز می‌شود که: «مجلس شورای اسلامی از نمایندگان ملت که به طور مستقیم و با رأی مخفی انتخاب می‌شوند تشکیل می‌گردد».^۶

قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۶۵/۵/۹ سازمان دهنده اصل مذکور است و موارد زیر در آن لحاظ شده است:

۱. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، (تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۲)، اصل ۶.
 ۲. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۵۶.
 ۳. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۱۹.
 ۴. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۶۲.
 ۵. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۹۱.
 ۶. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۶۲.

۱-۱- دوره نمایندگی و زمان برگزاری انتخابات

«دوره نمایندگی مجلس شورای اسلامی چهار سال است»^۱ و از آنجا که قوه مقننه از قوای حاکم و از ارکان نظام جمهوری اسلامی ایران به شمار می‌رود و تعطیل و توقف آن سبب نقصان و اختلال در حاکمیت می‌شود، بنابراین: «انتخابات هر دوره باید پیش از پایان دوره قبل برگزار شود، به طوری که کشور در هیچ زمانی بدون مجلس نباشد»^۲.

۲-۱- شرایط انتخاب کنندگان و انتخاب شوندهگان

حاکمیت مردم از طریق انتخابات اعمال می‌شود و به تبع آن، انتخابات نیز با حضور و شرکت مؤثر مردم صورت می‌پذیرد، لذا صلاحیت مردم برای شرکت در انتخابات امری ضروری و عقلایی است. بر حسب تصریح قانون اساسی، شرایط انتخاب کنندگان و انتخاب شوندهگان را قانون روشن می‌کند.^۳

*انتخاب کنندگان باید دارای شرایط ذیل باشند:^۴

۱- تابعیت کشور جمهوری اسلامی ایران؛

۲- ورود به سن شانزده سالگی؛

۳- عدم جنون.

*انتخاب شوندهگان نیز هنگام ثبت نام باید شرایط زیر را داشته باشند:^۵

۱- اعتقاد و التزام عملی به اسلام؛^۶

۲- تابعیت کشور جمهوری اسلامی ایران؛

۳- اعتقاد و التزام عملی به نظام جمهوری اسلامی ایران؛

۴- ابراز وفاداری به قانون اساسی و اصل مرفقی ولایت مطلقه فقیه؛

۵- سواد خواندن و نوشتن به قدر کافی؛

۶- سلامت جسمی در حد برخوردار از نعمت بینایی، شنوایی و گویایی؛

۷- حداقل سن سی (۳۰) سال تمام و حداکثر آن هفتاد و پنج (۷۵) سال تمام.

به منظور اجرای صحیح اصل تفکیک قوا که در اصل پنجاه و هفتم قانون اساسی^۷ بدان تصریح شده است، تعدادی افراد به تناسب شغل و مقام خویش از احراز پست و کالت مستثنی شده‌اند^۸، این افراد عبارت‌اند از:

۱- رئیس جمهور و مشاوران وی، معاونان رئیس جمهور، وزراء، معاونان و مشاوران آنها، اعضای شورای نگهبان، رئیس قوه قضاییه و معاونان و مشاوران وی، رئیس دیوان عالی کشور، دادستان کل کشور و معاونان و مشاوران آنها، رئیس دیوان عدالت اداری، رئیس بازرسی کل کشور، رؤسای سازمان‌ها و ادارات عقیدتی - سیاسی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در مرکز و استان‌ها، رئیس سازمان

۱. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۶۳.

۲. همان.

۳. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۶۲.

۴. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی، (تهران، وزارت کشور، ۱۳۷۴)، ماده ۲۷.

۵. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی، ماده ۲۸.

۶. به استثنای اقلیت‌ها که در بایندی به دین و مذهب خود آزادند.

۷. بر طبق اصل پنجاه و هفتم قانون اساسی: «قوای حاکم در جمهوری اسلامی ایران عبارت‌اند از قوه مقننه، قوه مجریه و قوه قضاییه که زیر نظر ولایت مطلقه امر و امت بر طبق اصول آینده این قانون اعمال می‌شوند. این قوا مستقل از یکدیگرند».

۸. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی، ماده ۲۹.

صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران و معاونان وی، رئیس جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران و معاونان وی، استانداران و مشاوران و معاونان آنها، فرمانداران، بخشداران، شهرداران، رؤسا، سرپرستان سازمان‌های دولتی در مرکز و شاغلان نیروهای مسلح و وزارت اطلاعات در سراسر کشور، مگر آن که چهار ماه قبل از ثبت نام از سمت خود استعفا کرده باشند و به هیچ وجه در آن پست شاغل نباشند.

۲- ائمه جمعه دایمی، دادیارها، قضات، مدیران کل، سرپرستان ادارات کل، معاونان ادارات کل استان‌ها، رؤسا و سرپرستان سازمان‌های دولتی استان‌ها، رؤسا و سرپرستان دانشگاه‌ها (دولتی و غیر انتفاعی)، رؤسا و سرپرستان ادارات و سازمان‌های دولتی شهرستان‌ها و معاونان آنها، سرپرستان دفاتر سازمان تبلیغات اسلامی و جهاد سازندگی سراسر کشور و مدیران سازمان صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، اعضای هیئت مدیره، مدیران عامل شرکت‌های دولتی و وابسته به دولت در حوزه مأموریت خود، مگر این که چهار ماه قبل از ثبت نام از سمت خود استعفا نموده و به هیچ وجه در آن پست شاغل نباشند.

۳- اعضای هیئت‌های اجرایی و ناظران شورای نگهبان در حوزه انتخابیه تحت مسئولیت خود.

همچنین اشخاص زیر نیز از داوطلب شدن برای نمایندگی مجلس محرومند:^۱

- ۱- کسانی که در جهت تحکیم مبانی رژیم سابق نقش مؤثر داشته‌اند؛
- ۲- ملاکان بزرگ که زمین‌های موات را به نام خود ثبت کرده‌اند؛
- ۳- وابستگان تشکیلاتی به احزاب، سازمان‌ها و گروه‌هایی که غیر قانونی بودن آنها از طرف مقامات صالحه اعلام شده است؛
- ۴- کسانی که به جرم اقدام علیه جمهوری اسلامی ایران محکوم شده‌اند؛
- ۵- محکومان ارتداد به حکم محاکم صالحه قضایی؛
- ۶- مشهوران به فساد و متجاهران به فسق؛
- ۷- محکومان به حدود شرعی، مگر آن که توبه آنان ثابت شده باشد؛
- ۸- قاچاقچیان مواد مخدر و معتادان به این مواد؛
- ۹- محجوران و کسانی که به حکم دادگاه، مشمول اصل چهل و نهم قانون اساسی^۲ باشند؛
- ۱۰- وابستگان به رژیم سابق، از قبیل اعضای انجمن‌های شهر و رؤسا و هیئت رئیسه کانون‌های «حزب رستاخیز» و «حزب ایران نوین» و اعضای فعال آنها، نمایندگان مجلسین سنا و شورای ملی سابق؛
- ۱۱- محکومان به خیانت و کلاهبرداری و غضب اموال دیگران و محکومان به سوء استفاده مالی به حکم محاکم صالحه قضایی.

۱-۳- شرایط داوطلبی و ثبت نام

داوطلبان نمایندگی مجلس باید ظرف هفتاد روز، از تاریخ انتشار دستور شروع انتخابات به وسیله وزارت کشور، با مراجعه به فرمانداری یا بخشداری مرکز حوزه انتخابیه، پرسشنامه مخصوص داوطلبی را

۱. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی. ماده ۳۰.

۲. به موجب اصل چهل و نهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، دولت موظف است ثروت‌های ناشی از ربا، غضب، رشوه، اختلاس، سرقت، قمار، سوء استفاده از موقوفات، سوء استفاده از مقاطعه کاری‌ها و معاملات دولتی، خروش زمین‌های موات و مباحات اصلی، دایر کردن اماکن فساد و سایر موارد غیر مشروع را گرفته و به صاحب حق رد کند و در صورت معلوم نبودن او به بیت‌المال بدهد؛ این حکم باید با رسیدگی و تحقیق و ثبوت شرعی به وسیله دولت اجرا شود.

در یافت، تکمیل و تسلیم کنند.

مراتب را قبلاً وزارت کشور از طریق رسانه‌های گروهی (راديو و تلویزیون) به آگاهی عموم خواهد رساند و فرمانداران و بخشداران مکلفند مراتب را با وسایل مقتضی به اطلاع کلیه اهالی حوزه انتخابیه برسانند.

داوطلبان نمایندگی مجلس که واجد شرایط هستند و در خارج از کشور به سر می‌برند، باید ضمن مراجعه به سفارتخانه، کنسولگری، نمایندگی سیاسی مربوطه پرسشنامه داوطلبی خود را در حضور مقامات ذی صلاح سفارت، کنسولگری یا نمایندگی سیاسی تنظیم کنند و سفارتخانه نیز مفاد مندرج در پرسشنامه و مشخصات کامل داوطلب را با تلکس یا سریع‌ترین وسیله مخابراتی و از طریق وزارت امور خارجه به وزارت کشور اعلام کند تا در مهلت قانونی نسبت به بررسی صلاحیت وی در هیئت اجرایی حوزه انتخابیه اقدام قانونی به عمل آید.^۱

وزارت کشور نیز موظف است نتایج بررسی را به فرمانداران و بخشداران مراکز حوزه‌های انتخابیه به نحو مقتضی اعلام کند^۲ تا هیئت‌های اجرایی مراکز حوزه‌های انتخابیه، حداکثر ظرف پنج روز پس از پایان مهلت ثبت نام با توجه به نتایج به دست آمده از بررسی‌های لازم در محل و با استفاده از نتایج اعلام شده در مورد صلاحیت داوطلبان و با توجه به صلاحیت‌های مذکور در این قانون موارد را مورد رسیدگی قرار دهد و نامزدهای واجد شرایط قانونی را برای شرکت در انتخابات حوزه انتخابیه تعیین کند.^۳

۴-۱- تبلیغات

آشنایی انتخاب‌کنندگان و انتخاب‌شوندگان و همچنین آگاهی عموم از وضعیت داوطلبان نمایندگی، امری ضروری در انتخاب کردن است و تبلیغات وسیله مؤثری برای این آشنایی می‌باشد. البته کمیت و کیفیت تبلیغات نیز، سهم قابل توجهی در میزان توفیق انتخاب‌شوندگان دارد؛ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی، برای انتظام امر تبلیغات و برقراری سیستم عادلانه تبلیغ نمایندگی و برای جلوگیری از هرگونه سوء استفاده، مقرراتی را بیان داشته است:

- ۱- مدت فعالیت تبلیغات انتخاباتی برای کلیه داوطلبان تأیید شده، هشت روز قبل از روز اخذ رأی (مرحله اول و دوم) آغاز می‌شود و تا بیست و چهار ساعت قبل از روز رأی‌گیری ادامه خواهد داشت؛^۴
- ۲- پاره و یا معدوم کردن آگهی و پوستره‌های تبلیغاتی نامزدهای انتخاباتی که در محل‌های مجاز الصاق شده‌اند در مدت و زمان قانونی تبلیغات ممنوع است و جرم محسوب می‌شود؛^۵
- ۳- فعالیت تبلیغاتی از طریق وسایل عمومی و دولتی ممنوع است؛^۶
- ۴- الصاق هرگونه آگهی تبلیغاتی بر روی علایم و تابلوهای مؤسسات عمومی ممنوع است؛^۷
- ۵- تبلیغ علیه داوطلبان دیگر ممنوع است؛^۸

۱. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی، ماده ۴۶.
۲. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی، ماده ۵۰.
۳. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی، ماده ۵۱.
۴. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی، ماده ۵۶.
۵. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی، ماده ۵۷.
۶. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی، ماده ۵۸.
۷. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی، ماده ۶۰.
۸. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی، مواد ۶۳، ۶۲، ۵۹ و ۵۸.

۶ هر گونه آگهی و آثار تبلیغاتی باید قبل از شروع اخذ رأی از محل شعبه ثبت نام و اخذ رأی توسط اعضای شعب امحاء شود؛^۱

فصل دوم - ساختار مجلس شورای اسلامی

۲-۱- تشکیل و افتتاح مجلس شورای اسلامی

به موجب قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، پس از برگزاری انتخابات، جلسات مجلس شورای اسلامی با حضور ^۲مجموع نمایندگان رسمیت می‌یابد. ^۲ و نظر به این که، حضور نمایندگان در مجلس موکول به تصویب اعتبارنامه آنان است، لذا پس از آن که اعتبارنامه ^۳مجموع نمایندگان به دبیرخانه مجلس شورای اسلامی واصل شد، اداره کل قوانین مجلس شورای اسلامی، مراتب را به منظور فراهم کردن مقدمات افتتاح مجلس به استحضار وزیر کشور می‌رساند. ^۳ وزیر کشور نیز پس از فراهم کردن مقدمات، از نمایندگان منتخب دعوت می‌کند تا ظرف پنج روز خود را به دبیرخانه شورای اسلامی معرفی نمایند. ^۴ در آغاز نخستین جلسه هر دوره مجلس، آیات ۳۵-۴۲ سوره شورا قرائت می‌شود. پس از قرائت پیام رهبر یا شورای رهبری، مراسم تحلیف ^۵ انجام می‌شود و در پایان جلسه نمایندگان به منظور بزرگداشت خون شهیدان، ادای احترام و تجدید عهد با آنان، در بهشت زهرا حضور می‌یابند. ^۶

محل مجلس شورای اسلامی جمهوری اسلامی ایران، محل تشکیل اولین مجلس خبرگان است که قانون اساسی ایران در آن به تصویب رسیده است و هیچ محل دیگری برای تشکیل جلسات عمومی مجلس رسمیت ندارد مگر در مواقع اضطرار که به سبب آفات طبیعی یا هجوم دشمنان و امثال آن اجتماع و تشکیل جلسات ممکن نباشد. محل جدید و تاریخ جلسات باید رسماً به اطلاع نمایندگان برسد. ^۷

۲-۲- تعداد نمایندگان

مطابق با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تعداد نمایندگان مجلس شورای اسلامی ۲۷۰ نفر است و پس از ۱۰ سال از تاریخ همه‌پرسی سال ۱۳۶۸، با در نظر گرفتن عوامل انسانی، سیاسی، جغرافیایی و نظایر آن حداکثر ۲۰ نفر می‌تواند اضافه شود. زرتشتیان و کلیمیان هر کدام یک نماینده، مسیحیان آشوری و کلدانی مجموعاً یک نماینده، مسیحیان ارمنی جنوب و شمال هر کدام یک نماینده انتخاب می‌کنند. ^۸

۲-۳- اداره مجلس

الف - هیئت رئیسه سنی و موقت

۱- پس از تشکیل و افتتاح مجلس و قبل از اقدام به هر امری، مسن‌ترین فرد از نمایندگان حاضر به عنوان رئیس سنی و فرد بعدی به عنوان نایب رئیس و دو نفر از جوان‌ترین نمایندگان حاضر، به سمت منشی

۱. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی، ماده ۶۱.

۲. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ماده ۶۵.

۳. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی، ماده ۸۷.

۴. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی، ماده ۸۸.

۵. به ضمیمه رجوع شود.

۶. آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، (تهران، اداره کل قوانین مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۲)، ماده ۴.

۷. آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، ماده ۱.

۸. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۶۴.

معین می شوند و در جایگاه هیئت رئیسه قرار می گیرند. در صورت تساوی سن، هیئت رئیسه سنی با قید قرعه از بین مسن ترین و جوان ترین نمایندگان حاضر تعیین خواهد شد.^۱ وظایف هیئت رئیسه سنی، اداره جلسه افتتاحیه و انجام مراسم تحلیف و اجرای انتخابات هیئت رئیسه موقت است.^۲

۲- انتخاب هیئت رئیسه موقت پس از شور در شعب و جلسه علنی بعدی مجلس انجام خواهد شد. ترکیب و وظایف و طرز انتخاب آن مانند هیئت رئیسه دائم است به جز این که در انتخاب رئیس اکثریت نسبی کافی خواهد بود.^۳

ب- رئیس و هیئت رئیسه دائم

پس از تصویب اعتبارنامه حداقل $\frac{۲}{۳}$ مجموع نمایندگان (۱۸۰ نفر) و وجود شورای نگهبان، هیئت رئیسه موقت، از بین نمایندگان داوطلب، هیئت رئیسه دائم را متشکل از رئیس و دو نایب رئیس و شش منشی و سه کارپرداز برای مدت یک سال انتخاب می کند.^۴

انتخاب ریاست مجلس در نوبت اول با اکثریت مطلق آرای نمایندگان صاحب رأی است و انتخاب نواب و منشی ها و کارپردازان هر کدام جداگانه و با اکثریت نسبی و رأی مخفی و با ورقه خواهد بود. در صورتی که در نوبت اول برای انتخاب رئیس اکثریت مطلق حاصل نشود، نوبت دوم اکثریت نسبی کافی خواهد بود.^۵ رئیس مجلس باید در اداره مجلس و اجرای مجازات و مراعات حقوق نمایندگان بی طرفی اعمال کند. به همین منظور، اعضای هیئت رئیسه دائم پس از انتخاب، سوگند یاد می کنند که حداکثر تلاش خود را برای رعایت آیین نامه و حفظ بی طرفی به کار خواهند برد.^۶

اداره کلیه امور اداری مجلس اعم از مالی، استخدامی و سازمانی و غیره در همه حال به عهده هیئت رئیسه است که بر طبق قوانین خاص مصوب مجلس و تحت نظر رئیس مجلس اداره می شود.^۷

۲-۴- کمیسیون ها

از آنجا که بحث و بررسی پیرامون طرح های نمایندگان و لوایح دولت در جلسات علنی امکان ندارد و زمان زیادی را می طلبد و چون کار پارلمانی نیاز به تخصص های گوناگون دارد، در حالی که نمایندگان اصولاً نمی توانند قادر به تشخیص و بررسی تمام موارد باشند لذا به موجب قانون اساسی^۸ جمع های کوچکتری از نمایندگان، بر حسب سوابق، اطلاعات و تمایل آنها و با رعایت اولویت ها گرد هم می آیند و به بررسی و تکمیل لایحه های دولت و طرح هایی که نمایندگان یا شورای عالی استان ها به مجلس می دهند می پردازند. بنابراین تشکیل کمیسیون های متعدد براساس تخصص و توزیع و جذب نمایندگان، با توجه به نوع آگاهی و تجربه، به نمایندگان این امکان را می دهد که بررسی های مقدماتی براساس هر موضوع به طور آگاهانه صورت گیرد و نمایندگان پس از کسب اطمینان خاطر، تصمیم گیری بنمایند.

انتخاب تعداد اعضای کمیسیون ها با در نظر گرفتن نیازهای کشور و رعایت اولویت ها از طرف هیئت

۱. آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، ماده ۲.

۲. آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، ماده ۳.

۳. همان.

۴. آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، مواد ۲۷ و ۲۶.

۵. آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، ماده ۲۸.

۶. آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، ماده ۳۰.

۷. آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، ماده ۱۸.

۸. قانون اساسی مجلس شورای اسلامی، اصل ۸۵.

رئیس و رؤسای شعب خواهد بود.^۱

الف - انواع کمیسیون‌ها

۱- کمیسیون‌هایی دائمی: کمیسیون‌های دائمی بر حسب مسائل و نهادهای اساسی کشور تشکیل می‌شوند. مسئولیت اصلی کمیسیون‌های دائمی در امور مستمر مجلس است و تشکیل آنها متناسب با کار اجرایی کشور است. ماده ۴۲ آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی تعداد ۲۴ کمیسیون را که هر کدام صلاحیت ایفای وظایف کاملاً مشخصی را دارند پیش‌بینی کرده است. این تعداد عبارت‌اند از:

- ۱- آموزش و پرورش؛
- ۲- ارشاد و هنر اسلامی و وسایل ارتباط جمعی؛
- ۳- امور اداری و استخدامی؛
- ۴- امور اقتصادی و دارایی؛
- ۵- امور برنامه و بودجه؛
- ۶- امور نفت؛
- ۷- صنایع و معادن؛
- ۸- کار و امور اجتماعی؛
- ۹- مسکن و شهرسازی و راه و ترابری؛
- ۱۰- امور قضایی و حقوقی؛
- ۱۱- امور دفاعی (شامل امور سپاه پاسداران)؛
- ۱۲- سیاست خارجی؛
- ۱۳- شوراها و امور داخلی کشور؛
- ۱۴- امور بهداشتی و بهزیستی و امداد و تأمین اجتماعی و هلال احمر؛
- ۱۵- امور پست و تلگراف و نیرو؛
- ۱۶- امور بازرگانی و توزیع؛
- ۱۷- امور کشاورزی و عمران روستاها؛
- ۱۸- اصول ۲۸۸ و ۲۹۰؛
- ۱۹- دیوان محاسبات و بودجه و امور مالی مجلس؛
- ۲۰- کمیسیون‌های انقلاب (از قبیل جهاد و بنیاد مستضعفین و بنیاد شهید)؛
- ۲۱- کمیسیون تحقیق؛
- ۲۲- کمیسیون تدوین آیین‌نامه مجلس؛
- ۲۳- کمیسیون ویژه برای بررسی قوانین شورای انقلاب و قبل از انقلاب؛
- ۲۴- کمیسیون فرهنگ و آموزش عالی.

۲- کمیسیون‌های غیر دائمی: علاوه بر کمیسیون‌های دائمی چنانچه در هر مورد اعم از امور داخلی یا وظایف

۱. آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، ماده ۴۳.

۲. طبق اصل هشتاد و هشت قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مبنی بر حق سؤال کردن حداقل یک‌کُل نمایندگان مجلس شورای اسلامی از رئیس‌جمهور یا هر یک از نمایندگان از وزیر مسئول درباره یکی از وظایف آنان، کمیسیونی به نام کمیسیون اصل ۸۸ در مجلس تشکیل می‌شود.

۳. به موجب اصل ۹۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، هر کسی شکایتی از طرز کار مجلس، قوه مجریه یا قضاییه داشته باشد، می‌تواند شکایت خود را به طور کتبی به مجلس شورای اسلامی عرضه کند. از این رو برای تحقق این امر کمیسیونی به برنامه کمیسیون اصل ۹۰ در مجلس تشکیل می‌شود.

تقنینیه مجلس کمیسیون‌های دیگری ضرورت داشته باشد با تصویب مجلس تشکیل خواهد شد.^۱

ب - نحوه فعالیت کمیسیون‌ها

رئیس مجلس مکلف است وصول کلیه لوایح و طرح‌هایی را که به مجلس تقدیم می‌شود در اولین فرصت در جلسه علنی اعلام و به کمیسیون‌های مربوط ارجاع نماید و آن را فوراً تکثیر کند و در دسترس نمایندگان قرار دهد.^۲

مدت زمان لازم برای بررسی طرح‌ها و لوایح در کمیسیون‌ها، بیشتر از یک ماه نخواهد بود. در صورت لزوم این مدت تمدید خواهد شد به شرط آن که این تمدید بیش از یک مرتبه و طولانی تر از دو ماه نباشد.^۳

فصل سوم - وظایف و اختیارات

مجلس شورای اسلامی، با هیئت مردمی خود، در مقام بیان اراده عمومی و تبیین توقعات گوناگون جامعه قرار دارد و از طرف دیگر با دقت در اوضاع و احوال سیاسی کشور و به خصوص مراقبت بر رفتار زمامداران اجرایی زمینه کلی امنیت خاطر را فراهم می‌کند.^۴ به طور اجمال به بررسی مهمترین وظایف و مسئولیت‌های این نهاد می‌پردازیم:

۱- حق تحقیق و تفحص: قوه مقننه بر اساس قانون اساسی، حق تحقیق و تفحص در تمامی امور کشور را دارد.^۵ (برای تحقق این امر کمیسیونی در مجلس به نام کمیسیون تحقیق یا کمیسیون اصل ۷۶ تشکیل می‌شود).

۲- حق قانونگذاری: همچنین قانون اساسی به مجلس شورای اسلامی اختیار داده است تا در عموم مسائل در حدود مقرر در قانون اساسی، قانون وضع کند،^۶ ولی نمی‌تواند قوانینی وضع نماید که با اصول و احکام مذهب رسمی کشور مغایرت داشته باشد. تشخیص این امر مطابق با قانون اساسی بر عهده شورای نگهبان است.^۷

۳- مسئولیت در قبال تمامی افراد ملت: به تناسب چنین اختیاری، هر یک از نمایندگان در برابر تمامی افراد ملت مسئول اند و حق دارند در همه مسائل داخلی و خارجی کشور اظهار نظر کنند^۸ و به لحاظ این که لازمه چنین مسئولیتی آزادی است، طبق تصریح قانون اساسی نمایندگان در انجام وظایف نمایندگی خود از آزادی کاملی برخوردارند و نمی‌توان آنان را تعقیب یا توقیف کرد.^۹

۴- تصویب معاهدات: کلیه عهدنامه‌ها، مقاوله‌نامه‌ها، قراردادها و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی باید به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد،^{۱۰} همچنین استخدام کارشناسان خارجی،^{۱۱} گرفتن و دادن وام یا

۱. آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، ماده ۴۶.

۲. آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، ماده ۴۷.

۳. آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، ماده ۴۸.

۴. سید محمد هاشمی، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، ج ۲، (تهران، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۲)، ص ۱۷۳.

۵. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۷۶.

۶. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۷۱.

۷. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۷۲.

۸. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۸۴.

۹. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۸۶.

۱۰. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۷۷.

۱۱. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۸۲.

کمک‌های بدون عوض داخلی و خارجی باید با تصویب مجلس شورای اسلامی باشد.^۱

۵- حق رأی اعتماد و استیضاح هیئت وزیران یا هر یک از وزراء: مجلس شورای اسلامی همچنین با داشتن حق رأی اعتماد به دولت^۲ و حق استیضاح هیئت وزیران یا هر یک از وزراء می‌تواند مانع از خودکامگی قوه مجریه و استبداد داخلی شود.^۳

۶- رسیدگی به شکایات:

مجلس شورای اسلامی برای تحقق این امر کمیسیونی را به نام کمیسیون اصل ۹۰ پیش‌بینی کرده است که وظیفه آن رسیدگی به شکایات مربوط به طرز کار قوه مقننه، مجریه و قضاییه است.

فصل چهارم - نحوه قانونگذاری

تصویب قانون، با اشتراک مساعی جمعی مقامات و مسئولان دولتی و نمایندگان مجلس، به کار انداختن استعدادها و به کارگیری روش‌ها و تشریفات معین صورت می‌گیرد. به طور کلی، مراحل قانونگذاری را در پیشنهاد (لایحه و طرح)، رسیدگی و تصویب (عادی و فوری) تأیید (شورای نگهبان و احتمالاً از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام)، امضای رئیس جمهور و انتشار می‌توان دسته‌بندی^۴ کرد که به بررسی آن می‌پردازیم:

۴-۱- اقسام طرح‌ها و لوایح

قبل از هر چیز برای آشنایی بیشتر موضوع، به توضیح برخی از مفاهیم اصلی می‌پردازیم:

طرح: عبارت است از پیشنهادی که به امضای حداقل پانزده تن از نمایندگان مجلس برسد.^۵

لایحه: عبارت است از مصوبه هیئت وزیران که برای تصویب تقدیم مجلس می‌شود.^۶

طرح‌ها و لوایح چهار قسم‌اند: عادی، یک فوریتی، دو فوریتی و سه فوریتی.^۷

الف - طرح‌ها و لوایح عادی (دو شوری)

به طور کلی تمام طرح‌ها و لوایح به استثنای طرح‌ها و لوایح فوری و مربوط به بودجه و تفسیر قوانین، عادی هستند.^۸

ب - بررسی و تصویب فوری طرح‌ها و لوایح

فوریت رسیدگی به طرح‌ها و لوایح اصولاً در موارد حاد و ضروری توجیه پذیر است و حسب درجه فوریت در زمان کوتاه‌تری انجام می‌شود. بررسی طرح‌ها و لوایح فوری را به ترتیب درجه فوریت مورد توجه قرار می‌دهیم:

۱- لوایح و طرح‌های یک فوریتی

لوایح و طرح‌های یک فوریتی آن است که پس از تصویب فوریت به کمیسیون مربوطه ارجاع می‌شود تا

۱. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۸۰.

۲. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۸۷.

۳. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۸۹.

۴. حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، ص ۱۸۳.

۵. آشنایی با مجلس شورای اسلامی، ج ۲، (تهران، روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، ۱۳۶۱)، ص ۳۶.

۶. همان.

۷. آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، ماده ۱۱۵.

۸. آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، ماده ۹۶.

خارج از نوبت بررسی شود.^۱ این گونه طرح‌ها و لوایح باید مستند به دلایل محکم برای لزوم سرعت تصویب باشد.^۲

۲- طرح‌ها و لوایح دو فوریتی

طرح‌ها و لوایحی که از لحاظ امکان وقوع خسارت و فوت فرصت مستلزم سرعت فوق العاده باشند،^۳ پس از تصویب دو فوریت بلافاصله به طبع و توزیع آن اقدام و ۲۴ ساعت پس از توزیع در مجلس مطرح می‌شود.^۴ به ترتیبی که ملاحظه می‌شود، فاصله تصویب دو فوریت این گونه طرح‌ها و لوایح و آغاز بررسی آن به لحاظ ضرورت سرعت رسیدگی بسیار کوتاه است و حتی به کمیسیون ارجاع نمی‌شود.

۳- طرح‌ها و لوایح سه فوریتی

طرح‌ها و لوایحی که با دلایل اضطرار همراه باشد،^۵ پس از تصویب سه فوریت در همان جلسه وارد دستور می‌شود.^۶ رسیدگی به طرح‌ها و لوایح سه فوریتی، آنی است، به طوری که ظاهراً حتی طبع و توزیع نیز صورت نمی‌گیرد. رسیدگی و تصویب طرح‌ها و لوایح فوری بدین ترتیب است که بدو در اصل آن مذاکره می‌شود و پس از آن برای ورود در شور ماده واحده یا مواد، رأی‌گیری می‌شود و راجع به هر یک از مواد جداگانه مذاکره به عمل می‌آید و رأی‌گیری می‌شود.^۷

۲-۴- نظارت شورای نگهبان بر مصوبات مجلس و تأیید آن

به موجب اصل هفتاد و دوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران:

مجلس شورای اسلامی نمی‌تواند قوانینی وضع کند که با اصول و احکام مذهب رسمی کشور یا قانون اساسی مغایرت داشته باشد. تشخیص این امر به ترتیبی که در اصل نود و ششم آمده، بر عهده شورای نگهبان است.

با توجه به ضرورت مذکور، اصل نود و چهارم قانون اساسی مقرر می‌دارد:

کلیه مصوبات مجلس شورای اسلامی باید به شورای نگهبان فرستاده شود. شورای نگهبان موظف است آن را حداکثر ظرف مدت ده روز از تاریخ وصول، از نظر انطباق با موازین اسلام و قانون اساسی بررسی کند و چنانچه آن را مغایر ببیند برای تجدید نظر به مجلس بازگرداند. در غیر این صورت مصوبه قابل اجرا است.

۳-۴- امضای مصوبات توسط رئیس جمهور، انتشار و اجرای آن

ماده یک اصلاح قانون مدنی مصوب ۱۳۷۰/۸/۱۴، در اجرای اصل یک صد و بیست و سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مقرر می‌دارد:

مصوبات مجلس شورای اسلامی و نتیجه همه پرسی، پس از طی مراحل قانونی به رئیس جمهور ابلاغ می‌شود. رئیس جمهور باید ظرف مدت پنج روز آن را امضا و به مجریان ابلاغ کند و دستور انتشار آن را بدهد و روزنامه رسمی موظف است ظرف مدت ۷۲ ساعت پس از ابلاغ، مصوبه را چاپ و منتشر نماید.

۱. آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، ماده ۱۱۶.

۲. آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، ماده ۱۱۷.

۳. همان.

۴. آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، ماده ۱۱۶.

۵. آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، ماده ۱۱۷.

۶. آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، ماده ۱۱۶.

۷. آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، ماده ۱۱۸.

به موجب ماده ۲ قانون مدنی، قوانین پانزده روز پس از انتشار در سراسر کشور لازم الاجراست مگر آن که در خود قانون ترتیب خاصی برای اجرا مقرر شده باشد.

ضمیمه

نمایندگان مجلس شورای اسلامی از آن جهت که امانت‌دار ملت در امور سیاسی و تقنینی هستند، مسئولیت وسیع و گسترده و در عین حال جمعی را بر عهده دارند و کمترین ناتوانی، مسامحه، عدم دقت و توجه ممکن است خسارت جبران‌ناپذیری متوجه افراد جامعه کند؛ بنابراین جز توسل به تذکار مسئولیت‌های وجدانی، اخلاقی و شرعی راه دیگری وجود ندارد.^۱ از این رو به موجب اصل شصت و هفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، نمایندگان باید در نخستین جلسه مجلس به ترتیب زیر سوگند یاد کنند و متن قسم‌نامه را امضا نمایند:

بسم الله الرحمن الرحيم

«من در برابر قرآن مجید، به خدای قادر متعال سوگند یاد می‌کنم و با تکیه بر شرف انسانی خویش تعهد می‌نمایم که پاسدار حریم اسلامی و نگاهبان دستاوردهای انقلاب اسلامی ملت ایران و میبانی جمهوری اسلامی باشم، ودیعه‌ای را که ملت با ما سپرده به عنوان امینی عادل پاسداری کنم و در انجام وظایف وکالت، امانت و تقوا را رعایت نمایم و همواره به استقلال و اعتلای کشور و حفظ حقوق ملت و خدمت به مردم پایبند باشم، از قانون اساسی دفاع کنم و در گفته‌ها و نوشته‌ها و اظهار نظرها، استقلال کشور و آزادی مردم و تأمین مصالح آنها را مد نظر داشته باشم.»

نمایندگان اقلیت‌های دینی این سوگند را با ذکر نام کتاب آسمانی خود یاد خواهند کرد. نمایندگانی که در جلسه نخست شرکت ندارند باید در اولین جلسه‌ای که حضور پیدا می‌کنند مراسم سوگند به جای آورند.

فهرست منابع

- ۱- آشنایی با مجلس شورای اسلامی، ج ۲، تهران، روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، ۱۳۶۱.
- ۲- آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، تهران، اداره کل قوانین مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۲.
- ۳- قانون اساسی مجلس شورای اسلامی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۲.
- ۴- قانون انتخاب مجلس شورای اسلامی، تهران، وزارت کشور، ۱۳۷۴.
- ۵- هاشمی، سید محمد. حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، جلد دوم، تهران، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۲.

۱. حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، ص ۱۶۴.